

**ЗВІД СУДОВИХ РІШЕНЬ
ТА ПРАКТИКИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

У п'яти книгах

Книга 3

**Аналізи, узагальнення, листи
Верховного Суду України**

За загальною редакцією
доктора юридичних наук *А. В. Столітнього*
та заступника Керівника Офісу
Президента України *А. О. Смирнова*

Харків
«Право»
2019

Укладачі:

А. В. Столітній – доктор юридичних наук, доцент, старший радник юстиції;

А. О. Смирнов – заступник Керівника Офісу Президента України;

А. С. Курись – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, державний радник юстиції 3 класу;

С. В. Шмаленя – кандидат юридичних наук, начальник організаційно-методичного відділу управління нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України, старший радник юстиції;

В. М. Валентій-Гезун – прокурор організаційно-методичного відділу управління нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України, старший радник юстиції;

М. І. Снігар – викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Інституту підвищення кваліфікації прокурорів Національної академії прокуратури України, молодший радник юстиції

Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України :
3-42 у 5 кн. – Харків : Право, 2018. – .

ISBN 978-966-937-516-2

Кн. 3 : Аналізи, узагальнення, листи Верховного Суду України / [уклад.: А. В. Столітній, А. О. Смирнов, А. С. Курись та ін.] ; за заг. ред. А. В. Столітнього та А. О. Смирнова. – 2019. – 604 с.

ISBN 978-966-937-804-0

Книга 3 є третьою з п'яти видань, які увійшли до «Зводу судових рішень та практики у кримінальному процесі України». У ній систематизовано аналізи, узагальнення, листи Верховного Суду України з метою забезпечення правильного та однакового розуміння законодавства у сфері кримінального процесу.

Рекомендовано для суддів, прокурорів, слідчих, працівників інших правоохоронних органів, адвокатів, науковців, викладачів, аспірантів, магістрів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю.

УДК 343.15+342.565.2(477)

© Столітній А. В., Смирнов А. О.,
Курись А. С. та ін., укладання, 2019

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2019

ISBN 978-966-937-804-0 (кн. 3)

ISBN 978-966-937-516-2

ПЕРЕДМОВА

Загальновідомо, що запорукою кваліфікованого здійснення досудового розслідування та представницьких повноважень у кримінальному провадженні, серед інших чинників, є досконале володіння положеннями національного законодавства та відповідних міжнародних договорів, а також відслідковування на постійній основі змін і доповнень до нормативно-правових актів.

У свою чергу, нормативна обізнаність невід’ємно пов’язана з потребою вивчення судової практики застосування норм права.

Реалізація вказаної мети дещо ускладнена поступовим процесом приведення у відповідність до європейських правових стандартів вітчизняної законодавчої бази, а також окремих процесуальних питань здійснення кримінального судочинства.

З огляду на викладене актуальним питанням є необхідність розроблення та запровадження в практичну діяльність фахової юридичної літератури, спеціалізованих посібників та інших видань.

Не залишаючись осторонь, колективом авторів розроблено видання – Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України (далі – Звід), оскільки він є інноваційним, ураховуючи відсутність аналогічного збірника у сучасній фаховій літературі.

Цей систематизований науково-інформативний продукт є результатом комплексного моніторингу рішень національних судових органів у галузі кримінального судочинства, а тому розраховане на широку фахову аудиторію.

Видання містить у собі оприлюднені у період з 1972 по 2018 р. постанови Пленумів Верховного Суду України, чинні на теперішній час, а також прийняті за часів діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, прийняті ними рішення у порядку перегляду, які на нашу думку, мають найбільш важливе значення для судової практики, інформаційні листи, узагальнення, аналізи та роз’яснення з питань застосування судами кримінального процесуального законодавства, висновки і рішення Конституційного Суду України щодо відповідності окремих положень законів України Основному Закону України.

Більшість положень, зазначених у документах такого характеру, та які ухвалені до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом

України (далі – КПК України), можуть бути застосовані на практиці і у теперішній час, оскільки мають основоположний характер, окремі можуть бути використані у частині, що не суперечить чинному кримінальному процесуальному закону, проте наведені в них положення дозволять прослідкувати тенденцію внесених змін до законодавства з метою кращого їх розуміння.

Таким чином, це видання є комплексним та системним узагальненням практики Конституційного Суду України та судів вищих інстанцій загальної юрисдикції.

Видання складається з п'яти окремих книг: 1 – «Рішення та висновки Конституційного Суду України»; 2 – «Постанови Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»; 3 – «Аналізи, узагальнення, листи Верховного Суду України»; 4 – «Аналізи, узагальнення, листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду»; 5 – «Рішення Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Кримінального Касаційного суду Верховного Суду».

Видання наповнено документами у розрізі судових юрисдикцій та інстанцій з додержанням хронологічного порядку. З метою отримання бажаного результату, пов'язаного з пошуком конкретних документів, у Зводі зазначено ключові слова та статті КПК України, що також покликано сприяти досягненню зручності його практичного використання.

Без сумніву стверджуємо, що Звід стане незамінним «помічником» у професійній діяльності суддів, прокурорів, слідчих, працівників інших правоохоронних органів, адвокатів, науковців, викладачів, аспірантів, магістрів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю.

I. АНАЛІЗИ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УЗАГАЛЬНЕННЯ

судової практики в кримінальних справах про злочини посадових осіб довірчих, страхових товариств та інших небанківських структур, які залучали кошти громадян, від 01.11.1999

Перехід України на рейки ринкової економіки зумовив створення великої кількості довірчих, страхових товариств та інших небанківських структур, які залучали кошти й інше майно громадян та приватизаційні майнові сертифікати або брали їх у довірче управління. Діяльність таких структур здійснювалася, як правило, за принципом побудови фінансових «пірамід», коли винагорода у вигляді відсотків за користування залученими коштами сплачувалася за рахунок наступних вкладників.

Як свідчить судово-слідча практика, діяльність більшості таких структур набула кримінального характеру. Через фактичну відсутність контролю з боку держави залучені кошти не були вкладені в економіку як інвестиції, а привласнювались або витрачались не за їх цільовим призначенням (на придбання приміщень, обладнання, транспорту, виплату заробітної плати, надання матеріальної допомоги працівникам цих структур, надання кредитів суб'єктам підприємництва, спонсорську допомогу тощо).

Значна частина коштів була одержана від вкладників в іноземній валюті і нерідко вивозилася за межі України.

За даними Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), у провадженні слідчих органів внутрішніх справ починаючи з 1995 р. знаходилося 119 справ, із яких 61 було направлено на розгляд судів. На початок 1999 р. в слідчому провадженні знаходилося 66 справ – найбільших за обсягом, складністю яких зумовлена великими розмірами завданих громадянам збитків та числом потерпілих.

Злочинною діяльністю, пов'язаною із залученням коштів громадян, займалися переважно керівники небанківських структур, у тому числі: директори та їх заступники, президенти та віце-президенти, голови правління. Вчинені злочини, за окремими винятками, мали корисливу спрямованість і полягали у: привласненні чи розтраті одержаних за договорами від вкладників коштів – у 38%; викраденні коштів вкладників шляхом обману чи зловживання довір'ям (шахрайство) – 24%; витрачанні коштів не за їх цільовим призначенням – 22%.

Характерним є те, що на порушення Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15–93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» посадові особи зазначених структур, не маючи відповідної ліцензії Національного банку України, одержували від громадян кошти в іноземній валюті, переважно в доларах США. Ці кошти здебільшого не надходили до кас, а розкрадалися або використовувалися не за їх цільовим призначенням.

У вивчених справах вкладникам і юридичним особам такими злочинами завдано великі збитки, які відшкодувати практично вже неможливо. Тільки в 19 справах розмір завданих збитків визначено судами в сумі 4,4 млн. грн., відшкодовано до постановлення вироків 2 млн. грн., або 46% від суми збитків, постановлено судами стягнути із засуджених 2,4 млн. грн., або 54% (в обрахуванні за курсом національної валюти на даний час).

Тривалість слідчого і судового провадження

Вивчення справ показало, що від моменту викриття злочинної діяльності посадових осіб небанківських структур до їх засудження, як правило, спливає багато часу, що значно знижує ефективність правосуддя. У вивчених справах провадження тривало: понад один рік до двох років у третині, понад два роки до трьох років у четвертій частині справ. Більше ніж на три роки затягнулося слідче і судове провадження, зокрема, в справах щодо: К. (Харківська область), Б., З., П. – три справи (Одеська область), К. і Ш., Р. та інших – дві справи (Чернігівська область).

Тривалість попереднього слідства і судового розгляду зумовлена рядом об'єктивних причин. При слідчому провадженні справ цієї категорії часто виникають серйозні ускладнення із збиранням і дослідженням доказів. Оперативно-розшуковим підрозділам та слідчому апарату доводиться докласти великих зусиль і витратити багато часу на встановлення потерпілих, відшукування фінансових документів, проведення численних допитів, ревізій та експертиз.

У більшості структур облік надходження та витрачання грошей був спрощеним або взагалі не вівся. Це зумовило необхідність відновлення обліку акумульованих коштів, проведення зустрічних перевірок, тривалого проведення ревізій фінансово-господарської діяльності структур. Контрольно-ревізійні управління нерідко відмовляються від проведення таких ревізій, посиляючись на відсутність прибуткових документів про одержання від вкладників коштів.

При проведенні бухгалтерської ревізії чи експертизи в цій категорії справ як вихідні дані про одержання структурою коштів можуть братися за основу договори вкладників та їх показання про внесення грошей, а дані про видатки структури – за банківськими документами.

Разом з тим виявлено й непоодинокі випадки тяганини, яка мала місце внаслідок істотних упущень при провадженні попереднього слідства. В узагальненні стану нагляду і контролю за розслідуванням справ даної категорії, проведеним Генеральною прокуратурою України в 1997 р., зазначалося, що в ряді справ, не дивлячись на великий обсяг роботи по встановленню потерпілих і свідків, вилученню та дослідженню документів, слідчо-оперативні групи створювалися несвоєчасно, слідчі дії здійснювалися без чітко визначеного плану, часто некваліфіковано, допускались істотні помилки при обранні запобіжних заходів щодо підозрюваних і обвинувачених у вчиненні тяжких злочинів. Усе це створювало умови, за яких втрачалися докази на підтвердження вчинених злочинів, у винних з'являлася можливість переховуватися від слідства.

Наведено дані і приклади необґрунтованого затягування розслідування, а також зупинення справ провадженням та їх закриття, в тому числі за nereабілітуючими підставами.

Так, на два роки і п'ять місяців затягнулося розслідування справи щодо директора об'єднання «Крикет» П., який шляхом обману і зловживання довір'ям більше ніж 70 громадян виманив і привласнив кошти на загальну суму 5,5 тис. грн. З матеріалів справи вбачається, що слідче управління УМВС України в Харківській області не організувало належним чином розслідування справи. Після продовження в грудні 1995 р. строку слідства тривалий час ніякі слідчі дії не провадилися.

Справа П-кої, яка обвинувачувалася за ст. 86(1) КК у викраденні коштів страхової компанії «Оберіг» у сумі 574 млн. крб. була закінчена розслідуванням через один рік і три місяці від початку провадження у зв'язку із залишенням обвинуваченої на волі, що дало їй можливість тривалий час переховуватися від слідства.

Привертає увагу й велика тривалість судового провадження справ зазначеної категорії. Тільки десятку частину справ було вирішено в строк від одного до двох місяців. Судове провадження більше ніж у половині справ затягнулося від трьох до шести місяців. Третина справ перебувала у провадженні судів до одного року.

Основними об'єктивними причинами тривалого судового провадження є великий обсяг і значна складність справ даної категорії. Поряд із цим встановлено факти явного затягування розгляду справ, коли оголошувалися численні й тривалі перерви судових засідань або справи на довгий час відкладалися слуханням.

Майже на вісім місяців затягнувся розгляд справи щодо П., Б. і В. в Одеському обласному суді. Ця справа в шести томах надійшла в суд 25 липня 1996 р., протягом 18 днів була вивчена головуючим, але признана до судового розгляду лише на 2 жовтня 1996 р. (порушено вимоги

статей 241 і 256 КПК. У судовому розгляді справи зроблено 27 перерв, частина яких тривала по тижню і більше. Вирішено справу лише 28 травня 1997 р.

Таку ж тяганину було допущено цим самим судом і у справі щодо В. та Ц.; Київським міським судом щодо – А. і К.; Хмельницьким міським судом – щодо Т.; Миколаївським обласним судом – у справі щодо Я. і П. Отже, у 39% справ, у яких можливо було перевірити фактичну тривалість судового провадження, виявлено надзвичайну тяганину.

Наведені дані свідчать, що голови ряду судів не приділяють належної уваги організації розгляду справ, це викликає непродуктивну витрату робочого часу суддів та учасників процесу при розгляді великих за обсягом справ.

Якість попереднього слідства

Із переліку направлених на розгляд судів справ, який було одержано від МВС, вбачається, що 48 справ (3/4 їх загальної кількості) було порушено у II півріччі 1994 р. і протягом 1995 р. У 1996–1998 рр. було порушено всього 14 справ, або 22%. Розслідування цих справ ускладнювалося через відсутність науково-практичних методик розслідування злочинів, пов'язаних із залученням коштів громадян. Це негативно позначилось на якості попереднього слідства. Десять справ (четверта частина вивчених) були направлені судами для проведення додаткового розслідування, деякі з них так і не повернені на розгляд судів.

Основною причиною повернення справ на додаткове розслідування було невиконання слідчими органами вимог статей 22, 64–67 КПК щодо всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, а також збирання, дослідження та оцінки доказів обвинувачення.

Найбільш істотним є порушення права потерпілого щодо забезпечення цивільного позову. Працівники оперативно-розшукових та слідчих підрозділів не завжди своєчасно вживають заходів по відшукуванню викрадених коштів, накладенню арешту на майно підозрюваних (обвинувачених) та банківські рахунки зазначених структур, які залучали кошти громадян.

Стан судового розгляду справ

Узагальнення показало, що при розгляді та вирішенні справ зазначеної категорії суди допускають більше помилок і порушень законодавства, ніж будь-якої іншої категорії справ про корисливі злочини проти власності, що підтверджується, зокрема, даними щодо наслідків їх розгляду в касаційному порядку.

У касаційному порядку оскаржено вироки та інші судові рішення щодо 37 осіб у 25 справах (2/3 із загальної кількості вирішених). Скасовано ви-

роки судів і постанови суддів щодо 11 та змінено – 11, а всього щодо 22 осіб (третина з числа осіб, щодо яких провадження справ закінчено). Для порівняння зазначимо, що в цілому в кримінальних справах скасовується і змінюється не більше 5% вироків.

Найбільше помилок у вирішенні справ було допущено Одеським і Миколаївським обласними судами. Вироки і постанови Одеського обласного суду скасовано щодо 5, змінено – 4, а всього щодо 9 осіб (понад половину); Миколаївського – відповідно 2 і 4, а всього щодо 6 осіб (86% від кількості постановлених вироків). Скасовано й вирoki Івано-Франківського обласного суду та Богунського районного суду м. Житомира – кожного щодо 1 засудженого, а також постанову Ужгородського міського суду Закарпатської області про закриття провадження у справі щодо 2 осіб. Змінювалися вирoki Тернопільського міського суду, Київського районного суду м. Харкова і Шевченківського районного суду м. Києва – кожного щодо 1 засудженого.

Основними порушеннями, що викликали скасування вироків, були недодержання судами вимог закону про всебічне, повне й об'єктивне дослідження події та обставин злочину, помилки в оцінці доказів тощо.

Судовою колегією¹ Верховного Суду України скасовано в повному обсязі вирок Миколаївського обласного суду від 29 червня 1995 р. щодо Б., засудженої за частинами 1 і 2 ст. 80, ч. 2 ст. 148(2), ч. 2 ст. 165 КК, а також частково – щодо Ш., засудженого за ст. 148(2) (в редакції від 28 січня 1994 р.) і ч. 2 ст. 165 КК. Справу направлено на додаткове розслідування.

Причиною скасування було те, що орган слідства і суд не перевірили й не спростували фактів, на які послалися засуджені, заперечуючи проти обвинувачення. Зокрема, Б. стверджувала, що страхуванням громадян вона безпосередньо не займалася, валютою не розпоряджалась, а лише виконувала разові доручення Ш. як директора страхової компанії «Кобра-Юг-Сервіс» по прийому і видачі валюти, була впевнена в законності цих дій, оскільки сама вона та її родичі були застраховані у цій компанії.

Обвинувачення Б. і Ш. щодо несплати податків і зловживання службовим становищем, внаслідок чого більше ніж 200 громадянам заподіяно значну шкоду, не конкретизовано. У судовій колегії викликала сумнів правильність підрахунку прибутків страхової компанії, оскільки до загальної суми збитків податковою інспекцією включено договори страхування, дія яких не закінчилась і виплати за якими страхувальником не провадилися. Справа щодо обвинувачення Б. і Ш. на розгляд суду більше не надходила.

¹ Тут і далі маються на увазі судові колегії в кримінальних справах судів різного рівня.

Поряд із зазначеними фактами постановлення необґрунтованих обвинувальних вироків виявлено й факти повернення справ на додаткове розслідування без перевірки та належної оцінки доказів, одержаних при провадженні попереднього слідства.

Саме з таких причин ухвалами судової колегії Верховного Суду України від 14 травня та від 17 квітня 1998 р. скасовано постанови Одеського обласного суду про направлення на додаткове розслідування двох справ щодо Л. і Н. – директорів страхових компаній відповідно «Лідер» і «Елайс» та справи щодо Б. – президента концерну «Апіс».

Л. і Н. обвинувачувались у викраденні 1 млн. 500 тис. доларів США, зловживанні посадовим становищем і порушенні правил про валютні операції. Суд запропонував слідчим органам провести допити засновників страхових компаній і ряду посадових осіб, встановити загальну кількість страхувальників, провести судово-бухгалтерську експертизу, визначити розмір матеріальної шкоди і час її заподіяння та з'ясувати деякі інші питання. Частина порушених обласним судом питань була надуманою, інші можна було з'ясувати шляхом дослідження доказів під час судового засідання. Б. обвинувачувався в тому, що за гроші страхувальників незаконно придбав партію золота, яка надійшла в Україну поза митним контролем для подальшої реалізації через магазин концерну. При цьому випробування і таврування є державній інспекції пробірного нагляду не провадились, до того ж були використані підроблені документи. Судова колегія Верховного Суду України визнала висновки обласного суду необґрунтованими, оскільки зазначені в постанові судді обставини можна було з'ясувати шляхом дослідження зібраних у справі доказів під час судового засідання. Обидві справи направлено в Одеський обласний суд на новий розгляд зі стадії судового засідання.

Розгляд справ про такі злочини значно ускладнюється необхідністю допиту великого числа ошуканих громадян як потерпілих. Участь більшості потерпілих протягом усього судового засідання практично неможлива. Тому правильною є практика тих судів, які здійснюють виклик і допит потерпілих послідовно за певним графіком протягом судового слідства.

Проте не всі суди, удаючись до такого порядку дослідження показань потерпілих, на початку допиту роз'яснюють їм права, передбачені ст. 267 КПК. Встановлено також інші порушення процесуального законодавства, насамперед невиконання вимог статей 257 і 323 КПК. Загалом такі порушення допущено в кожній четвертій справі із загальної кількості закінчених судовим провадженням (судами Дніпропетровської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Тернопільської, Харківської та Чернігівської областей).

Істотні помилки допускалися судами при касаційному розгляді окремих справ зазначеної категорії, що мало місце внаслідок неправильної правової оцінки вчинених посадовими особами протиправних діянь.

Судова колегія Дніпропетровського обласного суду скасувала вирок Новомосковського міського суду та закрила провадження справу щодо Щ. в частині обвинувачення за ч. 1 ст. 165 КК. Президія обласного суду визнала рішення судової колегії помилковим, оскільки Щ. був не тільки засновником довірчого товариства «Самара-Траст», а й виконував організаційно-розпорядчі функції, пов'язані із залученням коштів вкладників. Його злочинними діями вкладникам спричинено велику матеріальну шкоду – на суму 0,5 млрд. крб. При новому касаційному розгляді вирок міського суду визнано обґрунтованим і залишено без зміни.

Деякі питання кваліфікації злочинів

В Україні ще не склалась єдина судово-слідча практика щодо юридичної оцінки дій посадових осіб та працівників підприємницьких структур, які викрадали залучені у громадян кошти. В одних випадках такі дії кваліфікуються як злочини проти колективної власності, в інших – проти приватної. Неоднаково кваліфікуються дії посадових осіб щодо витрачання зазначених коштів не за їх цільовим призначенням. Тому виникла нагальна потреба дати правильну кримінально-правову оцінку фактам заподіяння матеріальної шкоди внаслідок заволодіння, привласнення, розтрата залучених у громадян коштів, а також їх витрачання не за цільовим призначенням, коли такі дії вчинено посадовими особами та працівниками підприємницьких структур.

Найбільш спірним і складним для слідчих органів і судів виявилось відмежування розкрадання залучених коштів як колективної власності від такого злочину проти приватної власності. Вивчення судової практики показало, що довірчі, страхові товариства та інші небанківські структури створювались, як правило, у відповідності із Законом від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» та Декретами Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. № 23–93 «Про довірчі товариства» і від 10 травня 1993 р. № 47–93 «Про страхування», тобто на законних підставах. Статuti товариств проходили державну реєстрацію. Керівники та інші працівники, діяльність яких пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, набували статусу посадових осіб, а діяльність по залученню цими структурами коштів громадян не суперечила статутам і не була протиправною.

Викрадення посадовими особами коштів, що перебували в управлінні довірчого товариства або перейшли у власність страхового товариства чи

іншої структури, суди в основному правильно визнавали злочином проти колективної власності і кваліфікували залежно від способу його вчинення та розміру викраденого за відповідними статтями гл. II Особливої частини КК.

Для правильності кваліфікації дій посадових осіб та інших працівників підприємницьких структур вирішальне значення має питання щодо визначення форми власності на кошти, які передавалися громадянами такій структурі і були предметом посягання. За умови, що довірче чи страхове товариство пройшло державну реєстрацію, залучало кошти у відповідності зі своїм статутом і ця діяльність не суперечила чинному законодавству, дії посадових осіб та інших працівників товариства по викраденню одержаних від громадян коштів необхідно розглядати як злочин проти колективної власності. У такому випадку для кваліфікації злочинних дій не має значення, на якій стадії руху коштів вчинено злочин: укладення з громадянами угод, виписки прибуткових касових ордерів, занесення цих операцій до касової книги, здачі готівки до каси чи банку тощо. За таких умов викрадення посадовими особами залучених коштів громадян, а так само витрачання коштів не за їх цільовим призначенням необхідно розглядати як посадові злочини.

За змістом ст. 128 ЦК і статей 1, 15 Закону від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (статей 1 і 15 Декрету Кабінету Міністрів України з такою ж назвою, який діяв до набрання чинності названим Законом) сплачені страхувальником платежі переходять у власність страховика, отже, стають колективною власністю страхового товариства. Тому викрадення коштів, одержаних страховим товариством, потрібно розглядати як злочин проти колективної власності.

Так само здійснюється перехід права власності на кошти, передані громадянином іншій небанківській структурі колективної форми власності, тому кваліфікувати дії винної посадової особи потрібно залежно від розміру викраденого за ст. 84 чи ст. 86(1) КК.

Дещо по-іншому законодавчо регулюється право власності на кошти, передані громадянами в управління довірчих товариств. Згідно з Декретом «Про довірчі товариства» такі підприємницькі структури здійснюють представницьку діяльність по збереженню коштів та представницькі послуги для обслуговування майна (маються на увазі й кошти. – Авт.) довірчителів як його власників. Таким чином, одержані довірчим товариством кошти формально залишаються власністю вкладників, а товариство від їх імені безпосередньо реалізує права власників.

Довірче товариство у таких випадках несе матеріальну відповідальність за збереження і розміщення коштів. Оскільки одержані від громадян

у довірче управління кошти знеособлюються, вони набувають статусу колективної власності. Викрадення цих коштів посадовими особами або працівниками товариства є злочином проти колективної власності.

Правильне визначення об'єкту злочину залежить від з'ясування ряду обставин, зокрема: а) легальна (зареєстрована належним чином) чи фіктивна структура залучала кошти громадян; б) чи залучалися кошти відповідно до задекларованої в установчих документах діяльності; в) чи укладалися між структурою і громадянами угоди (договори); г) суть угоди та які пов'язані з останньою дії здійснено (одержання від громадян коштів у довірче управління або як позику чи кредитування з виплатою певних відсотків за користування коштами, або як внески на пенсійне чи інше страхування, або на придбання акцій підприємств, що приватизуються, тощо); д) правовий статус особи, яка від імені структури безпосередньо залучала кошти або розпоряджалася ними (засновник чи учасник, посадова особа, рядовий працівник), вчинення особою дій за дорученням або за власною ініціативою; е) суб'єктивне ставлення особи до факту заподіяння шкоди (умисне, в тому числі з метою незаконного заволодіння коштами; необережне – через невміння здійснювати відповідний вид підприємницької діяльності або неврахування інфляційних процесів, що призвело до неплатоспроможності структури та заподіяння матеріальної шкоди громадянам-вкладникам коштів); усвідомлення особою, кому саме це зроблено: підприємницькій структурі чи громадянам-вкладникам; є) момент виникнення у суб'єкта умислу на заволодіння коштами чи витрачання їх не за цільовим призначенням (до залучення коштів, у процесі чи після їх одержання). Судам потрібно ретельно перевіряти зазначені обставини і давати їм правильну юридичну оцінку з тим, щоб не припускати помилок при розгляді та вирішенні справ зазначеної категорії. Викладені правові позиції узгоджуються з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, що містяться в постановках від 25 вересня 1981 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна» (далі – постанова Пленуму № 7) та від 15 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» (далі – постанова Пленуму № 12).

Особа, яка перебуває в трудових відносинах із підприємницькою структурою і за своїми функціональними обов'язками зобов'язана здійснювати операції із залученими коштами чи контроль за такими операціями, у разі викрадення нею одержаних від громадян коштів підлягає відповідальності залежно від суми викрадених коштів за ст. 84 чи ст. 86(1) КК як за розкрадання колективного майна шляхом привласнення, розтрати або зловживання посадовим становищем.